

PANAEOLUS SPECIOSUS P.D. ORTON: NIEUW VOOR NEDERLAND

Friedjof v. d. Bergh, Muiderwaard 313, 1824 XH Alkmaar
& Machiel E. Noordeloos, Solingenstraat 12, 2804 XT Gouda

The first record of *Panaeolus speciosus* P.D. Orton from the Netherlands, growing on cow dung in a grazed dune-area in Castricum, prov. Noord Holland, is documented with a description and comments on related taxa.

In September 1992 bezocht de eerste auteur op verzoek van het Provinciaal Waterleiding-bedrijf Noord-Holland voor de eerste maal een weiland bij Bakkum (gem. Castricum), dat grenst aan het open buitenduin. Wat daar aan paddestoelen werd aangetroffen overtrof elke verwachting. Het bleek een schrille tegenstelling met de met kunstmest 'verrijkte' cultuurgraslanden. Zo'n ervaring kun je niet voor jezelf houden: ook de medeleden van de N.M.V. moeten kunnen meegenieten van de 'Glinsteringen' die we in dit terrein aantreffen. Alvorens een voor Nederland nieuwe vlekplaat te introduceren eerst een impressie van het terrein zelf, dat merkwaardigerwijs bekend is onder de naam 'Konings-bos'. Het noordelijk deel, met een omvang van 7 ha, is sinds mensenheugenis in gebruik als veeweide, in de laatste tientallen jaren voornamelijk extensief beweid door koeien en af en toe een paar paarden. Mensenheugenis wil in dit geval zeggen: meer dan 300 jaar! Het zuidelijk deel, van het noordelijk deel gescheiden door een openbare weg, is eveneens ca. 7 ha groot en was tot ongeveer 1978 in gebruik als cultuurgrasland en deels ook als aardappelakker. Nadien vond alleen nog extensieve beweiding plaats. Beide delen zijn enigszins geaccidenteerd en waren in vroeger tijden een deel van een groter gebied dat als het zgn. 'zeedorpenlandschap' bekend stond. Mens en dier leefden in een veel hechter sociaal verband samen dan wij momenteel gewend zijn.

Botanisch is het weiland in te delen bij de associatie van Wondklaver en Nachtsilene (*Anthyllido-Silenetum nuntantis*), in algemene termen te karakteriseren als een gesloten grasmat op noordhellingen en droge valleien in de kalkrijke duinen als overgang naar het Duinviooltjesverbond en het verbond der droge kalkgraslanden. In beide delen komen enkele struiken en bomen voor zoals Duindoorn, Kruipwilg en Meidoorn. Uiteraard is de associatie van Wondklaver en Nachtsilene in het noordelijk deel beter ontwikkeld dan in het zuidelijk deel. Naar de voorlopige ervaringen is ook in mycologisch opzicht het noordelijk deel veel rijker dan het zuidelijk deel. Als voorbeeld geven we de resultaten van twee inventarisaties (zie tabel).

Natuurlijk kunnen uit dit beperkt aantal waarnemingen nog geen verregaande conclusies worden getrokken. Een nadere onderscheiding in oecologische groepen zou meer inzichten

geven. Globaal echter kun je stellen dat het aantal soorten en exemplaren respectabel is, en doet denken aan de mycoflora van weilanden in vroeger tijden. Het is een voorrecht

Datum	Noordelijk deel		Zuidelijk deel	
	Aantal soorten	Aantal exemplaren	Aantal soorten	Aantal exemplaren
3 september 1992	43	1455	15	184
18 augustus 1993	24	476	24	224

om in de jaren negentig in het gras te zitten tussen een honderdtal exemplaren van de Gerafelde parasolzwam (*Macrolepiota excoriata*), honderden Weidekringzwammen (*Marasmius oreades*), tientallen Wasplaten (vooral *Hygrocybe persistens*), en bijna ontelbare hoeveelheden van de Sikkelkoraalzwam, *Clavulinopsis corniculata*. Niet alles wat we waarnamen was echter zo eenvoudig op naam te brengen. De koeien die in dit terrein grazen produceren mest in een heel andere vorm dan de koeieflappen in cultuurgraslanden. Nee, hier zijn de drollen stevige heuveltjes, die soms maar moeilijk van paardevijgen zijn te onderscheiden. Op deze mest is een grote variatie aan mestpaddestoelen aan te treffen. En zo komen we bij onze vlekplaat. Deze trof vooral de aandacht door zijn redelijk forse formaat en bleke kleur. Ook met de loupe was er geen spoor van velum op de hoed te vinden, dus ook geen rafeltjes aan de hoedrand. Aanvankelijk dachten we met de witte vlekplaat, *Panaeolus papilionaceus* te doen te hebben, maar al determinerend met het boekje van Watling en Gregory (1987) bleek alras dat het *P. speciosus* moest zijn, een soort van Orton, die oorspronkelijk uit Groot-Brittannië is beschreven. Deze soort is tot nog toe niet uit Nederland bekend. In de waardevolle bijdrage in Coolia over het geslacht *Panaeolus* door ons erelid Kits van Waveren (1979) wordt deze soort niet vermeld.

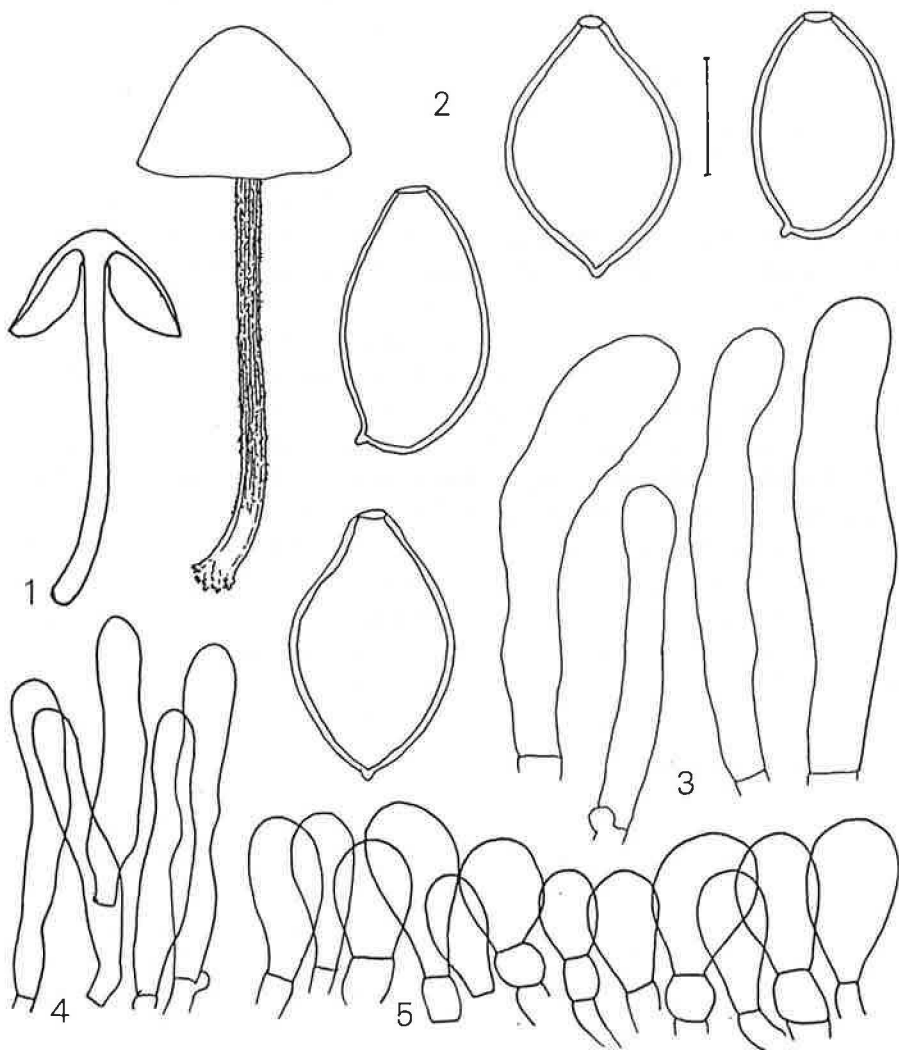
Panaeolus speciosus P.D. Orton in Notes R. bot. Gdn Edinb. 29: 108. 1969. -- Figs. 1-5.

Literatuur: Watling, R. & Gregory, N.M. (1987). British Fungus Flora 5: 89-90.

Hoed 10-40 mm, kegelvormig-gewelfd tot halfbolvormig, slechts weinig uitspreidend, met naar binnen gebogen, later rechte rand, heel bleek geelbruin, hygrofaan, verblekend tot roze-crème of bijna wit bij uitdroging (bij vocht Mu. 7.5-10 YR 7-6/2-4, centrum 7.5-10 YR 6-8/8), glad, droog, zonder velum. Lamellen, L = 20-30, l = 3-9, matig wijd uiteen, diep uitgebocht aangehecht, driehoekig tot buikig, grijs dan zwart gespikkeld tot gemarmerd, tenslotte zwart, sterk contrasterende, witte, gewimperde snede. Steel 30-90 x 2-6 mm, cilindrisch, iets verbreed naar de voet, bleek, vrijwel wit met een roze zweem, geheel behaard-vezelig gestreept. Vlees met zelfde kleur als oppervlak. Geur onopvallend.

Smaak mild.

Sporen (15-)16-21 x 10-11 x 11-14 μm , zijdelings afgeplat, in zijaanzicht ellipsoïd, in vooraanzicht Citroenvormig, met een verdikte, donkere, gladde wand en duidelijke, grote kiempore. Basidiën 20-30 x 10-12 μm , 4-sporig met gesp. Lamelsnede steriel. Cheilocystiden 35-72 x 7-15 μm , cilindrisch, soms met iets knopvormig opgezwollen

Panaeolus speciosus — 1. habitus; 2. sporen; 3. cheilocystiden; 4. steelcystiden; 5. Hoedhuid. Alle figuren naar M.E. Noordeloos 92202. Balkje = 1,5 cm (habitus); 10 μm (sporen en cheilocystiden); 16 μm (steelcystiden en hoedhuid).

uiteinde, dunwandig, kleurloos. Pleurocystiden afwezig. Chrysocystiden afwezig. Lameltrama min of meer irregulair, opgebouwd uit opgezwollen elementen, 20-40 x 10-18 μm . Hoedhuid een hymeniderm van clavate tot bolvormige elementen, 12-20 x 10-18 μm , subpellis uit opgezwollen elementen, 20-40 x 10-22 μm . Pileitrana min of meer regulair, opgebouwd uit cilindrische hyfen, 25-70 x 8-15 μm . Pigment bruin, meest in de wand van de hyfen. Steelhuid met talrijke caulocystiden, 50-75 x 5-9 μm , cilindrisch of bochtig, soms subcapitaat, kleurloos, dunwandig. Gespen talrijk.

Habitat: In groepen op koeiemest in begraasde duinweide met Kruipwilg.

Bestudeerde collecties: prov. Noord-Holland, Castricum, Koningsbos, 3 Sept. 1992, F.A. v. d. Bergh; dito, 4 Nov. 1992, M. E. Noordeloos 92202; dito, Okt. 1993, M.E. Noordeloos 93215 (alle in L).

Panaeolus speciosus is gekenmerkt door de relatief forse vruchtlichamen, de bleke hoed en steel met roze tinten, het ontbreken van velum, de enorm grote sporen die in vooraanzicht duidelijk citroenvormig zijn, en het ontbreken van chrysocystiden. In de indeling van Watling & Gregory (1987) behoort *P. speciosus* tot de stirps *acuminatus* binnen sectie *Panaeolus* op grond van het ontbreken van chrysocystiden. Hij onderscheidt zich van *P. acuminatus* vooral door zijn grote sporen. De enige andere *Panaeolus* met zulke grote sporen is *P. antillarum*, die echter eivormige, niet citroenvormige sporen heeft naast overvloedige chrysocystiden.

Over de verspreiding van *Panaeolus speciosus* is weinig bekend. Watling & Gregory (1987) noemen de soort algemeen in Schotland, maar geven geen informatie over de verspreiding elders. De foto in Phillips (1981) is niet erg typisch voor het Nederlandse materiaal. Andersson & Gilsenius (1986) beschrijven een vondst uit Zuid-Zweden, die geheel bij ons materiaal aansluit. Rald (1984) in zijn overzicht van het geslacht *Panaeolus* in Denemarken, noemt *P. speciosus* niet.

Oorspronkelijk is *Panaeolus speciosus* beschreven van Schotland van paardemest, maar wordt ook vermeld van koeie- en schapenmest (Andersson & Gilsenius, 1986; Phillips, 1981). Met het toenemen van begrazing door grote herbivoren in natuurgebieden nemen mestpaddestoelen toe. Het lijkt ons daarom waarschijnlijk dat *Panaeolus speciosus* op meer plekken in Nederland gevonden kan worden. Peter-Jan Keizer (mon. med.) meldt een vondst van Schiermonnikoog.

Literatuur

- Andersson, S.O., Gilsenius, B., 1982. *Panaeolus speciosus* P.D. Orton funnen i Västergötland. Windahlia 15: 5-7.
- Kits van Waveren, E. 1979. De soorten van het geslacht *Panaeolus* I-IV. Coolia 22: 23-26, 48-51, 76-82, 102-110.
- Phillips, R., 1981. Paddestoelen en schimmels in West-Europa. Het Spectrum.
- Rald, E., 1984. Glanshat *Panaeolus* i Danmark. Svampe 10: 57-72.
- Watling, R., Gregory, N.M., 1987. Strophariaceae & Coprinaceae p.p. British Fungus Flora vol. 5. Royal Botanic Garden, Edinburgh.